

**Андрій БЗОВИЙ,
Олександр КОЖОЛЯНКО**

ВЕСНЯНІ КАЛЕНДАРНІ ОБРЯДИ МОЛДАВАН БУКОВИНИ

Віддавна мешканці Буковини певні етапи природного календарного циклу відзначали святково-релігійними обрядодіями. З часом зустріч весни все більше перетворювалася на молодіжні забави та гуляння з піснями, іграми й танцями. Саме в такому вигляді вони зафіксовані дослідниками у другій половині ХХ ст. [10, с. 119].

У молдаван Буковини початком весняних свят було 1 березня – день Мерцішор. В цей день перед сходом сонця жінки вішали на палицю біля воріт або перед будинком червону хустку. Батьки одягали на шию або прив'язували до руки дитини мерцішори – дві китички торочок із ниток білого та червоного кольору, з'єднаних між собою двома переплетеними нитками, які, як вірилось, приносили удачу.

Мерцішори носили не лише діти, а й дорослі. Дівчата вірили, що коли носити мерцішори і вмиватися росою з квітів, то лице їх буде білим, а щоки – рум'яними.

Носили мерцішори до початку цвітіння дерев або до прильоту перших лелек. Потім їх прив'язували до кущів троянд або гілок дерев. У молдаван північних районів Молдови, які межують з Буковиною, мерцішор носили дванадцять днів, а потім вішали на вітки фруктових дерев. З цим обрядом було пов'язане повір'я, що коли дерево цього року добре вродить, то щасливою буде людина, яка вішала мерцішор на його вітки [9, с. 291]. Свято Мерцішор символізувало проводи зими і прихід довгоочікуваної весни.

В наш час мерцішори носять в основному діти. 1 березня дівчатка дарують мерцішори хлопчикам. Цю обрядову прикрасу виготовляють власноруч або купують і носять впродовж усього місяця березня.

У молдаван Буковини існує легенда про мерцішор, в якій розповідається, що дуже давно росла ніжна квітка з пелюстками, білими як сніг. Цією квіткою був Гіючел (пролісок). Одного разу, коли сонце своїми золотистими стрілами пробило чорні хмари, на маківці гори з'явився ніжний пролісок. Від лютих морозів зуміла врятувати його добра фея, яку звали Весна.

Та злий Кривець кинувся на проліска, щоб знищити сміливця, який ступив у його царство. Кривець висмикнув із землі колючий кущ і

зі злістю жбурнув його в ніжну Весну, поранивши її в безіменний палець. На білу пелюстку Гючела бризнула гаряча червона кров. Ця гаряча кров розбудила й повернула юного проліска до життя. Від радості він підняв угору свою білу голівку. Через гори і долини прозвучав його голос: «Радійте, люди! Зі мною йде Весна! Зі мною йдуть Сонце і життя!» [7. 1998. Т. 13, с. 23].

Буковинський етнограф кінця XIX – початку XX ст. С.Ф. Маріан відзначав, що у багатьох місцевостях Буковини існує звичай, за яким 1 березня батьки чіпляють дітям на шию або руку золоту чи срібну монету. Ця монета, яка тримається на червоній стрічці, називається мерцішор, мерцішуг, марц (martisor, martisung, mart). Щодо призначення цього весняного обрядового атрибуту, то він пише: «Мета прив'язування мерцішора – досягти щастя протягом року, щоб діти були здоровими та чистими як срібло весною, та щоб літом не хворіли на лихоманку. Мерцішор надівають або прив'язують дітям вранці першого березня, до заходу сонця. Деякі діти носять мерцішор 12 днів, а потім прив'язують його на гілку молодого деревця. І якщо того року це дерево вродить добре, вважають, що і дитині пощастить у житті. Інші носять його до цвітіння перших дерев і тільки тоді залишають його на дереві, щоб були здоровими і гарними, як квіти відповідного дерева. Інші носять його до прильоту перших лелек, тоді кидають його їм услід, кажучи: «Візьми собі чорноту, віддай мені білість (біле)».

Дехто носить мерцішор до першого співу зозулі, тоді прив'язують його до червоної троянди, кажучи: «Щоб я був червоним, як ця троянда» [14, с. 96-101].

Сучасний румунський етнолог А. Олтяну у книзі «Народний румунський календар», де вона використала буковинський етнографічний матеріал з праць С.Ф. Маріана, А. Горовея, відзначала початок як аграрного, так і календарного року в румунів у давні часи. Вона значно ширше ставить питання про причину носіння мерцішора, вказуючи, що від весняного свята Драгобетеле (24 лютого), яке має ще назви св. Івана Весняного, Івана Драгобетеле, Голова Весни, дівчата починали вмиватись сніговою (талою) водою, щоб захистити обличчя від шкідливих сонячних променів. З цією причиною (захист від негативної дії сонця) пов'язує А. Олтяну носіння амулетів-мерцішорів молоддю, які ті зав'язували 1 березня до сходу сонця. Вона пише: «Амулет складався з двох заплетених ниток білого і червоного (або білого і чорного) кольорів, що є символом боротьби життя і смерті, здоров'я і хвороби. Той факт, що мерцішор кидали або носили до прильоту лелек, які повинні були забрати "чорноту", що виробляє сонце, і принести здорову "білість" обличчя, доводить саме цю причину. Якщо мерцішор не кидали, то його вішали на гілку дерева у цвіту або на троянду, щоб через них вплинути магічно» [16, с. 127].

Українцям, молдаванам Буковини відома легенда про березневу бабу Докію (в українців «баба Євдоха», у молдаван і румунів – «baba Dochia»). Подібні легенди про березневу бабу, яка керує погодою на початку березня, відомі в обрядовості різних народів світу – болгар, португальців, швейцарців та ін. [4, с. 209-220]. Наприклад, у болгар подібна легенда розповідає про «бабу Марту» [8, с. 13-17].

Православна християнська церква святкує 1 березня день християнської святої мучениці Євдокії Самаритянки [12, с. 15]. В Молдові та серед румунів власне румунських теренів зустрічається ще назва «baba Marta» [5].

Існує припущення, що ця назва запозичена від болгар, в яких вона існувала з давніх часів [3, с. 193].

У легенді, поширеній серед буковинських молдаван, розповідається про бабу, яка вигнала вівці на гірське пасовище – полонину, коли було ще холодно, і за це була покарана. Зміст легенди в українців, молдаван і румунів Буковини майже однаковий. Євдоха була злою бабою-мачухою, яка взимку послала у ліс по суніці свою нерідну дочку. Проте в лісі до дівчини підійшов старий чоловік (а це був місяць травень), який на хвилику перетворив галявину із засніженої на зелену, де росли суніці. Вона назбирала ягід і принесла мачусі. Баба ще більше розлютилася на дівчину й вирішила сама піти в ліс з вівцями, щоб і овець нагодувати на тій галявині. Вона вдягла дванадцять кожухів, бо було дуже холодно, і по черзі знімала кожухи, піднімаючись на гору. Знявши останнього кожуха, баба опинилась високо в горах. Але тут раптом звіялася завірюха, все занесло снігом. Стара і вівці замерзли, перетворившись на каміння. Так Бог покарав злу бабу.

На Буковинській Гуцульщині біля села Усть-Путила, де зливаються в одну ріку Білий і Чорний Черемоші, стоїть під горою кам'яна брила висотою понад п'ятдесят метрів. Цей камінь люди прозвали Кам'яною Багачкою, пов'язавши з легендою про злу бабу-мачуху [6, с. 201].

У румунів існує інша версія цієї легенди, коли зла свекруха послала невістку взимку мити шерсть у воді річки, сподіваючись, що та захворіє і помре. Але на березі річки молода жінка побачила двох чоловіків старшого віку, які розпитали її про причину приходу у таку стужу до води. Вона все їм розповіла, й тоді чоловіки допомогли їй і відбілили шерсть, а ще дали букетик квітів суніці. Коли баба побачила ті квіточки, то вирішила погнати овець на пасовисько і з своїм сином відправитись на чарівну полонину. По дорозі ставало все тепліше і вона скинула з себе всі дев'ять кожухів (по одному щоденно впродовж дев'яти днів). Коли вона скинула останнього, різко похолодало і баба разом з вівцями замерзла на полонині [15, с. 259-260].

У молдаван Буковини легенда про «бабу Докію» має такий зміст. Баба-свекруха послала невістку мити в річку Прут білу шерсть і сказала, щоб та мила до тих пір, аж поки шерсть не почорніє. На березі до неї підійшов гарний хлопець, який допоміг зачорнити шерсть і подарував їй букет квітів, сказавши, що він зібрав їх на протилежному березі річки. Баба, довідавшись про це, вирушила з вівцями по льоду до протилежного берега. Але посередині річки крига тріснула, і баба з вівцями потонула, перетворившись у каміння. Тому в річці Прут зустрічаються великі кам'яні валуни, які, за переказами, є слідами того перетворення [7. 2001. Т. 8, с. 3].

У румунів існує ще легенда про дівчину, дочку імператора, яка, рятуючись від завойовників, пішла в гори зі стадом овець і там замерзла на дев'ятий день, бо надворі була ще зима. На тому місці, де вони замерзли, залишились великі камені [11, с. 64].

Коли Докія піднімалась у гори, вона пряла нитку, яка символізує нитку року, подібно як богиня долі – грецька мойра при народженні дитини пряла нитку життя [11, с. 11]. За уявленнями румунів та молдаван, саме ця нитка року є прикрасою-оберегом мерцішором, зробленим з ниток та інших прикрас. Про побутування цього звичаю у буковинських румунів писав буковинський етнограф початку ХХ ст. С.Ф. Маріан [13, с. 51].

Враховуючи те, що в давні часи початок нового року відзначали весною, на початку березня, то можна припустити, що й легенда про нитки-мерцішор пов'язана з цим святкуванням.

Як вважає румунський етнограф І. Гіною, баба Докія ніби присутня при народженні нового року і тому пряде нитку життя новому рокові, як богиня долі пряла нитку новонародженій дитині [11, с. 119-120].

Звичай носити «березневі нитки» на початку березня зустрічається і в інших європейських народів: болгар, македонців, албанців, греків [1, с. 316].

Під впливом «баби Євдохи-Докії» на Буковині перша декада березня називається «бабиними днями», подібно болгарським січневим «бабиним дням» [2, с. 301-244], румунським березневим «zilele babei» [15, с. 259-260].

Носити мерцішор було прийнято перші дев'ять днів березня або до часу, поки не зацвіте якась квітка чи не закує перший раз зозуля. Про це маємо відомості із досліджень С.Ф.Маріана та експедиційних спостережень початку ХХІ ст. [13, с. 117-118; 7. 2001. Т. 8, с. 12].

Таким чином, молдавани і румуни Буковини на початку березня святково відзначали початок весни обрядодіями свята Мерцішора. Усна народна творчість зберегла відомості про відзначення початку весни днями «баби Євдохи-Докії».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Анфертьев А.Н.* К истории мартовских обрядов в Греции // Советская этнография. 1979.
2. *Василева М.* Календарни празници и обичаи // Добруджа. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. София, 1974.
3. *Голант Н.* Румынская легенда о мартовской старухе и ее отражение в обрядности первых дней весны / Р.Ф. Кайндль і українська історична наука. Ч. 2. Чернівці–Вижиця, 2004.
4. *Кабакова Г.И.* Структура и география легенды о мартовской старухе // Славянский и балканский фольклор. М., 1994.
5. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы XIX – начало XX в. Весенние праздники. М., 1977.
6. *Кожолянюк Г.* Етнографія Буковини. Т. III. Чернівці, 2004.
7. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету (1998-2001 рр.).
8. *Миков Л.* Первомартенска обредност. Български празници и обичаи. София, 1985.
9. Молдаване. Очерки истории, этнографии, искусствоведения. Кишинев, 1977.
10. Свята та обряди Радянської України. К., 1971.
11. *Ghinoiu I.* Obiceiuri populare de peste an. București, 1997.
12. *Ghinoiu I.* Panteonul românesc. Dicționar. București, 2001.
13. *Marian S.F.* Mitologie românească. București, 2000. MEE, 2001. T. VIII.
14. *Marian S.F.* Sarbatorile... V. II, 2001.
15. *Olinescu M.* Mitologie românească. București, 2003.
16. *Olteanu A.* Calendarele poporului roman. Bucuresti: Paideia, 2001.